

ab Harit. Ibna Sina, quæ ex magna parte respondet editioni Græcæ, ubi autem ab ea recedit, Syriacam, vel Chaldaicam sequitur, ex Arabico in Latinum convertit Doctissimus Gabriel Sionita Orientalium linguarum estimatissimus Professor.

Sionita.

QUESTIO VIII.

De Translatione Persica, & Æthiopica.

SUMMARIUM.

- 503 Olim dabatur Biblia in Persica lingua.
504 Quis Auctor hujus Translationis.
505 Quis eam fecit typis mandare.
506 Æthiopes duplici characterè utebantur, hodie uno.
507 Ab antiquissimo tempore in eorum linguam Sacra Scriptura est translata.
508 Libri in eorum lingua Typographorum incuria multa emendatione indigent.

Persica.

503. D. Chryf. Theodoret. D. Hieron.

EX Sanctis Patribus D. Chryf. Theodoret. D. Hieron. & alii, qui floruerunt circa annum 400. testantur Sacram Scripturam in Persica lingua dari in illis temporibus; at verò postquam in eis est extincta lex Evangelica, & introducta Mahomethana, antiqui illi Codices perierunt; an verò aliqua eorum reliquæ superint, non constat, quantum sciam.

504. Thauval.

Et quantum ad Translationes Persicas hoc habemus. Pentauchum Persicum transtulit Jacobus Thauvalius, vel Tufas (ab urbe Tus) propter Academiam celebrem denominatus, & in usu Judæorum in Persica degentium, & typis mandata est Constantinopoli anno 1551. una cum Textu Hebraico, & simul cum Arabicis, & Chaldaicis versionibus: voces verò obscuras, & difficiles Persicè non reddit; ut nempe multa bestiarum, & avium peregrina nomina præsertim Levit. II. quorum genuina, & expressiva significatio, tam Judæos, quam Christianos læret.

505.

Hanc versionem ex Hebræo in Persicos characteres transcriptam cum Latina interpretatione Jonathani, etiam quæ dicitur Paraphrasis appendicis loco post Pentateuchum, & ex multis manuscriptis collatis; una cum versione Latina in publicum dari fecit Joannes de Lahay, ut ipse testatur. Prolog. in Bibliam Maxim. sect. 17. cap. 5. §. Pentateuchum.

Æthiopica.

506. Kircher.

Refert Kircherius ex relatione quorundam Sacerdotum Abyssinorum duplices apud Æthiopes fuisse characteres, quorum unus tantum inserviebat ad libros sacros, quo soli Sacerdotes utebantur; alius erat omnibus communis, ac vulgaris; hodie verò omnes promiscuè eodem characterè utuntur. An verò eorum character à Chaldaico distinguatur, multi dubitant, & multis placet teste Baronio, quòd lingua Æthiopica Chaldaica vocetur, sed quidquid sit de hac quæstione ad nostrum scopum.

Baron.

Ab antiquissimo tempore, seu ut potius dicam à tempore Apostolorum, habent Æthiopes versionem totius Scripturæ in suum idioma, imò ut videtur satis probabile dispositione, ac ordinatione Apostolorum, fuerunt enim Æthiopes ex primis nationibus totius orbis, qui fidem Christi susceperunt, ut testatur Alveres in Historia Æthiopica c. 159. qui multis annis apud Æthiopes vixit, & affirmat ipsos Scripturam legere lingua Tegiana, quæ Abyssinorum est; est enim Tegis pars Habassæ, quæ primo fidem Christi recepit, in quam linguam tam vetus, quam novum Testamentum translatum fuisse ex Chaldaica, vel Syriaca lingua affirmat Sabellicus in supple. Sabellicus. mento Historiarum. lib. 8. Liturgiam celebrant lingua propria, licet Chaldaica inter ipsos pro Doctorem lingua habeatur, ut testatur citatus Alveres.

507.

Alveres.

Libri Æthiopici, qui in præsentem sunt impressi tum Romæ, tum Colonia, sunt Psalmi Davidis, Canticum Canticorum Adverte tamen Testamentum novum in lingua Æthiopica defectu Typographorum, nonnullis emendationibus indigere.

508.

QUESTIO IX.

De aliquibus versionibus Latinis modernis ex Hebræo, & Græco.

SUMMARIUM.

- 509 Tempore antiquo multa circumferebantur versiones.
510 Qualis versio Pagnini.
511 Qualis Brixiani, seu Isidori Clari.
512 Variabli versio falso ejus nomine circumfertur.
513 Versio Tygurina unde dicta.
514 Quid dicendum de Scholiis Variabli.
515 Quid dicendum de Biblia Complutens.
516 Valde magnifica Biblia Regia.
517 Valde illustra Biblia Parisiensis.
518 Biblia Fortunati.
519 Biblia Commeliana.

DE suo tempore dicebat D. August. lib. 2. de doctrina Christian. c. 11. quòd unusquisque, qui utriusque linguæ aliquam facultatem, seu scientiam habebat, suam translationem ex Hebræo, vel Græco in Latinum idioma faciebat, & inde multiplex erat, earum varietas, quæ tamen celebriores apud nos sunt brevitè apponam.

509. D. August.

Pagninus.

Prima est Sanctis Pagnini Lucensis, qui fuit vir sanè Catholica insignis Religione, & doctrina ex Sacra familia Prædicatorum. Testamentum verus ex Hebræo, novum verò ex Græco transtulit adhorrente Leone X. Opus verò perfecit sub Clemente VII. ipsique Pontifici illud dedicavit anno 1527. moritur Lugduni anno 1541. ut testatur Sixtus Senensis. Hæc versio, seu lectio maxime commendatur à Genebrardo, Præfatione in Orig. §. suo enim, sic loquitur. Sanctis Pagnini omnium (excepta vulgata)

510.

Leo X.

Clem. VII.

Genebrad.

Salmant.

vulgata) Optima sed ut liberè dicam, minus diligens, nimis ambiosa, nimis curiosa, nimis grammatica. Theologi Salmantini in Præfatione præfixa Bibliis Tygurinis ex Salmanticensi anno 1584. editione sic fantur, Xantis Pagnini versionem sicut omnium doctissimam consierunt, qui judicio sunt in hoc genere excellensiori; sic paulò obscuriorem esse quærentur, quòd verbum verbo reddere studueris, & sextum dicunt esse ad normam Rabbinarum.

511.

Tirinus. Sixtus.

Cano.

Isidorus Clarus Brixianus.

Ex Monacho Cassinate creatur Episcopus Fulginatensis, ex Hebræo Bibliam in Latinum vertit, ut refert Tyrinus in Catalogo Auctorum. Sixtus testatur totum Bibliorum corpus ab illo iterum translatum; seque autem versionem non probat Cano lib. 2. de locis cap. 13. Obiit autem Clarus anno 1555. die 28. Maij.

Vatabli.

512.

Genebrard. Elias.

Greterus. Gordon. Gal. er. Tyrin. Bonfrer. Peneda.

Tertia editio circumfertur nomine Vatabli, quamvis ipsius Auctor Vatabli non sit, ut diligenter advertunt Genebrardus ad annum 1534. in Præfatione ad Origenem, & Elias à S. Theresia in Catalogo, Auctor Greterus, in tract. de novis Translat. cap. 1. Gordonus ad annum 1546. Galterus sæculo 16. ad annum 1600. folio mihi 737. Tyrinus in Indico Auctor. Bonfrerius in Prologiis, cap. 18. sect. 2. Peneda Præfat. in Ecclesiasten, cap. 13. num. 9. & ad cap. 9. Ecclesiasten, & Frater Antonius à Matre Dei in Isagog. Scriptura, Prælat. 2. dub. 8. § 7. num. 76. dicuntque quòd illius Auctor fuerit Leo Judas Recutus Zuinglianus, qui Bibliam cepit Latine vertere, sed ad suum Zuinglum evocatus absolvere non potuit, absolvit verò ex ipsius commissione Zuinglianus alter Judæus, de quo latius citati Auctores.

Tygurina.

513.

Elias.

Salmant.

514.

Tirinus. Genebrard. Greterus. Delrius.

Hæc versio Vatabli vocatur etiam Tygurina, eo quòd Tyguri edita sit; Prodiit autem Parisiis anno 1545. sub nomine Francisci Vatabli, fraute Roberti Stephani Calviniani, & Typographi Parisiensis, qui ab ipso Vatablo Viro doctissimo, & piissimo falsi criminis postulatus, ut ait Elias à Sancta Theresia, citatus, Genevam profugit, postquæ Lutetiæ in statua combustus est. Emacularunt, ac emendarunt hanc Tygurinam versionem Vatabli quondam putatam, Salmantini Theologi, & prodiit Salmantica anno 1584. expensis Gasparis à Prothonotariis, qui & emendationem, ac facultatem impressionis à Sanctæ Inquisitionis Senatu impetrarunt, eum prius esset prohibita in Indice Librorum expurgatorum. Simul cum hac Biblia circumfertur quædam Scholia imposito nomine ipsius Vatabli, cum ipsius Vatabli non sint, ut tenent Tyrinus supra citatus, Genebrardus Præfat. in Originem, Greterus lib. Defensorii, cap. 12. eol. 608. Delrius in Pharo sacra Sap. cap. 3. Prologiorum, qui dicunt esse quorundam Discipulorum ipsius Vatabli, qui nomen sui Magistri usurpantes, quæ ab ipso audierunt, non fide Sylveir. Opuscula.

liter typis mandarunt, sed suas inter illas novitates novitarum cupidis voluerunt instillare, & ideo sæpè Scholia hæc Sanctæ Inquisitionis Tribunal expurgavit, & tali expurgatione facta permisit.

Biblia Complutens.

Quarta est illa quæ in Bibliis Complutensibus invenitur de verbo ad verbum, Chaldaicæ correspondens à viris magnis ejus linguæ satis peritis maxime elaborata, quæ facta est magnis sumptibus, ac expensis interveniente Illustrissimo Domino D. Fr. Francisco Ximenes à Cisneros Ordinis S. Francisci, Archiepiscopo Toletano Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali, & hæc Biblia exiit in publicum sub Leone X.

516.

Ximenes.

Biblia Regia.

Quinta est, quæ dicitur Biblia Regia facta magnis expensis ex mandato Serenissimi, ac Sapientissimi Philippi Secundi Catholici Regis Hispaniarum, studio & opere Ariæ Montani Hispanensis, convocatis undique Codicibus Hebraicis, Græcis, Chaldaicis, & Syriacis, quæ etiam à multis erroribus fuerunt emendata, adhibitis etiam aliis Viris doctissimis, ut dicitur in Præfatione. Prodiit totum opus octo Tomis Antuerpiæ distinctum sub Gregorio XIII. anno 1571. & 1573. multa characterum uniuscujusque linguæ pulchritudine, ac elegantia, & etiam cum quadam translatione ipsius Ariæ Montani.

516.

Ariæ.

Biblia Regia Parisiensis.

Hac nostra ætate modo prodiit Biblia Regia Parisiensis magnis sumptibus, ac expensis factis à Serenissimo, ac valde magnifico Christianissimo Ludovico XIV. Galliarum Rege, cum perfectissimis characteribus uniuscujusque linguæ Hebraicæ, Græcæ, Chaldaicæ, Syriacæ, & Arabicæ, conquisitis multis exemplaribus, ac adhibitis linguarum Sapientissimis Viris, ut in sua Præfatione præfixa in dicta Biblia testatur D. Lejay. Totum magnum opus exiit in lucem sub Urbano VIII. ad ann. 1642.

517.

Biblia Parisiensis.

Biblia Fortunati Fanensis.

Fortunatus Fanensis Ordinis Eremitarum S. Augustini, edidit Bibliam ex quadruplici versione Latina quatuor columnis: posuit vulgatam nostram editionem, cum Translatione Pagnini ex Hebræo, ex translatione Romana Septuaginta, & etiam cum Paraphrasi Chaldaica solum in Pentateucho cujus rationem dedi sup. q. 6. & quia talem translationem in aliis libris ponere non habuit facultatem. In aliis verò libris Sapientie, Ecclesiastici, Tobie, Judith, Machabæorum, ac etiam novi Testamenti non posuit Fanensis, quia translatio Pagnini ex Græco parum distat à nostra vulgata. Posuit tamen in novo Testamento nostram vulgatam translationem cum translatione Latina ex Syriaco Guidonis Fabricii, Sylveir. Opuscula.

518.

Pagnin.

Guidon.

de quo dicam Resolutione sequenti, cum de translationibus novi Testamenti fuerit sermo. Hæc Biblia Fortunati fuit typis data Venetiis anno 1505.

Biblia Commelitana.

519. Anno 1599. ex Officina Commelitana prodiit Biblia triplici lingua hebraica, græca, & latina conscripta cum annotationibus Francisci Vatabli, quæ multum distant ab Scholiis, quæ nomine ipsius sunt simul cum Tygurina, & vulgata nostra editione Salmanticæ anno 1584. & ideo cum emendatione Sanctæ Inquisitionis legenda, ut dixi supra in hac questione n. 513.

QUESTIO X.

De Illustrissima Translatione Latina ex Sacra Scriptura.

SUMMARIUM.

- 520 Tempore antiquo multa versiones, una tamen communis, & vulgaris.
521 Ex mandato Damasi Papa D. Hieronymus vertit Bibliam in Latinum.
522 Hæc translatio primo displicuit; postea paulatim habuit magnam auctoritatem, & n. 523.
524 Omnes fere libri Scripturae sunt translati à D. Hieronymo.
525 Aliquos libros non translavit, nec omnes ex Hebræo, & n. 526.
527 D. Hieronymus in aliquibus mutavit sententiam, & n. 528.
529 Ecclesia in omnibus præter Psalterium utitur Translatione D. Hieronymi.
530 Cur non utitur Psalterio D. Hieronymi.
531 An D. Hieronymus in translatione Scripturae habuisset assensum Spiritus sancti, una sententia negat, altera affirmat, & n. 532.
533 Habuit assensum in maioribus, non vero in levioribus.

Antiqua Translatio.

520. Tempore antiquo quoad vetus Testamentum ex Hebræo fonte, in Septuaginta ex Græco, & quod novum Testamentum ex Græco originali deduxerunt innumeræ circumferebantur translationes tempore Divi Hieronymi, ac D. Augusti, ut ipsi testantur hic libi. 2. de doctrina Christiana, cap. 11. ille vero præfatione in Josue, ex his vero una tunc erat communior, & magis in usu; & hæc editio dicebatur vetus, & vulgata, ut affirmat D. Hieron. in cap. 14. & 49. Isaiæ, & D. Gregor. in epistola ad Leandrum, cap. 5. & in libris Moralium statim in fronte præfigitur; & hac de versione quæ Itala dicebatur, loquitur D. August. citato lib. 2. cap. 14. & ait: Itala ceteris præfertur, est verborum tenacior cum perspicuitate sermonis. Et hæc versio antiqua Itala communiter creditur, quod esset Luciani Martyris, de qua dixi supra q. 3. n. 580.

D. Hieron. D. August.

D. Hieron.

D. August.

D. Hieronymus.

Cum D. Hieronymus tanquam fulgentissimus Sol resplendisset in orbe peritissimus non solum linguæ Hebræicæ, Græcæ, Chaldaicæ, ac Latinæ in talibus Translationibus Latinis quæ circumferebantur, multos defectus reperit, quos cum bene agnosceret Sanctus Pontifex Damasus, mandavit Sancto Hieronymo, ut Sacrum Textum ex suo originali, sive Hebræico, sive Græco, seu Chaldaico transferret in Latinum; quod negotium Sanctus Hieronymus multo studio, diligentia perfecit consulens viros doctos, ac linguarum peritissimos, eorumque censuram flagitans, prout ipse testatur in epistola scribens ad Domitianum, Rogatianum, dicens: Facior mihi Dominiæ, & Rogatiæ charissime, nunquam me in divinis voluminibus propriis viribus credidisse, nec habuisse opinionem meam, sed etiam ea, de quibus scire me arbitrabar interrogare me solitum, quanto magis ab ipsis, in quibus eram anceps.

521.

D. Damas.

D. Hieron.

Facta vero hæc Translatio D. Hieronymi, non solum malevolos animos commovit in calumnias atrocissimas, sed etiam amicorum animos multum conturbavit. Denim Augustinus vetuit, ne nova illa per Diocesimum suam, quasi sibi suspecta in Ecclesiis legeretur, & etiam quidam Episcopus, ut testatur ipse D. August. epist. 19. quæ est ad Hieron. ommissa versione antiqua Septuaginta, ut novam lectionem D. Hieron. legendam curaret, magnam contentionem passus est in populo, unde contentus est homo ab illa desistere, nolens post magnam periculum remanere sine plebe.

522.

D. August.

Quia tamen veritas semper firma persistit, versionem Hieronymi viri eruditissimi, ac linguarum valde periti curiosus inspiciente, cum Textu Hebræo diligenter consulerunt, doctosque Hebræos consuluerunt, ac tandem re ad amissum, ut ita dicam examinata, tam Hebræorum, quam Græcorum consensu habebat lectio D. Hieronymi, ut vera, sincera, & suo fronti omnino conformis, & ita paulatim ipso Hieronymo defuncto cepit esse magna, & maximæ auctoritatis apud omnes, & ita tempore D. Gregor. ad annum sexcentisimum, cepit ista Translatio D. Hieron. in Templis, Officiis divinis, ac sacris lectionibus usurpari, ut ipse S. Gregor. testatur in fine epistolæ ad Leandrum, & præfigitur in libris Moral. Ut etiam ipse S. Doctor indicat lib. 20. Moral. cap. 23. Deinde hoc Ecclesiæ præcepto mandatum est, ut indicat, qui ab annis hinc quingentis vixit Hugo de S. Victore lib. de Script. cap. 9. ex eo quod hæc Translatio Hebræo fonti, ex quo derivata est, purius, fideliusque responderet. Unde etiam D. August. cui hujusmodi versio displicuerat postea cepit illam comprobare, & approbare lib. 18. de Civitat. Dei, cap. 4. sic ait: Quamvis non defuerit istis temporibus Presbyter Hieronymus homo doctissimus, & omnium linguarum peritus qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum elegantissimè scripturas converteret.

523.

D. Gregor.

Hugo.

D. August.

Quoniam

Quinam libri sunt translati à D. Hieronymo ex Hebræo in Latinum?

524. D. Hieronymus translavit ex Hebræo omnes fere libros Testamenti veteris; nam de novo Testamento dicemus Resolutione sequenti, proindeque vertit Sanctus Doctor in Latinum, Pentateuchum, libros Josue, Iudicum, Ruth Regum, Paralipomenon, Esdra, Esther, præter appendiculos in fine libri, Job, Psalterium, Proverbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, majores & minores Prophetas: Exceptis pauculis, ut Daniele, Baruch cum Jeremia adjuncta epistola. Quod autem omnes hi libri à sancto Doctore fuerint translati, constat ex præfatione præfixa, quam ipse sanctus Hieronymus apposuit in exordio uniuscujusque libri, & etiam ipsemet testatur in libro de scriptoribus Ecclesiasticis in fine, dicens: Novum Testamentum Græce fidei reddidi, vetus juxta Hebraicum translavi.

D. Hieron.

Dixi in conclusione, omnes fere, quia D. Hieronymus non translavit libros Sapientiae, Ecclesiastici, & Machabæorum, & etiam appendices libri Esther, & Baruch, cum Epistola Jeremia, hæc non ex Hieron. versione habemus, sed ex antiqua; quoniam ex nullis Hieronymi verbis, aut præfationibus (quas ipse solet præfigere in exordio librorum) potest colligi ex Hebræo, vel Græco hos libros vertisse, aut emendasse, & valde verisimile hos libros tanquam non positos in Canone Hebræorum omisisse; imò de libro Baruch testatur ipse sanctus Doctor Epist. 118. quæ est præfatio Jeremia ait: Librum Baruch, qui apud Hebræos nec legitur, nec habetur, præcelsissimus. Confirmatur, quia ex prædictis libris Sapientiae, &c. à D. Cypriano præsertim lib. de exhortatione Martyris, & ab aliis Patribus D. Hieronymo antiquioribus citantur multa loca, quæ eodem modo, ac tenore verborum habentur in nostra vulgata; ergo bene infertur illos libros esse ex veteri illa editione, quæ antiquissimo tempore ante Hieronymum, erat communis, & vulgaris.

D. Hieron.

D. Cyprian.

526. Dixi etiam omnia fere, ex Hebræo propter libros Danielis, Judith, & Tobia; nam Judith non ex Hebræo, sed ex originali Chaldaico D. Hieronymus translavit, ut de Judith ipsemet sanctus Doctor testatur Epist. 111. ut dixi supra Resol. 3. quest. 12. num. 391. Patres vero Danielis, quæ in Hebræo non reperiebantur, ex versione Theodotionis desumptis sanctus Doctor, ut ipse testatur præfatione in Daniele; librum vero Tobia ex Chaldaico idiomate in Hebræum translavit, & ex Hebræo in Latinum, ut ipsemet D. Hieronymus testatur Epist. 100. ad Chromatium, & Heliodorum, ut supra dixi Resol. 3. q. 11. num. 382. advocatis viris peritissimis utriusque linguæ Hebræicæ, Chaldaicæ.

527.

528.

esse legendas; vel postea sententiam miravit in libro de viris illustribus, qui habetur tom. 1. dixit de suis Commentariis in Epistola ad Galatas esse emendandos, tamen postea re melius inspecta judicavit emendatione non indigere. Vel etiam dicit, quod Ecclesia, quæ Spiritu sancto regitur, adhibitis viris doctissimis judicavit talem emendationem non esse necessariam. Ad confirmationem dicimus illam differentiam inter nostram vulgatam, & Textum Hebræum posse oriri ex duplici causa; & prima, quia Textus Hebræus modo in ea sinceritate, ac puritate non habetur, ut in tempore D. Hieron. Vel quia nostra translatio non est etiam in aliquibus minimis omnino conformis cum versione Hieronymi, vitio nempe, ac incuria librorum, & amanuensium, de quo maxime ipse D. Hieronymus conqueritur in suis præfationibus.

An Ecclesia utatur in omnibus lectione, ac versione D. Hieronymi?

Respondetur affirmativè, excepto Psalterio, D. Hieronymus translavit Psalterium ex Hebræo, vel Græco in Latinum, ut habetur in ejus operibus, tamen Ecclesia tali versione non utitur, sed illa antiqua, quæ erat ante D. Hieron. verbi gratia, Psalm. 103. habet D. Hieron. nostra vulgata: Petra refugium herinacis, D. Hieron. ex Septuaginta legit: Refugium leporeibus; sic ait Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei, cap. 9. Bellarm. Psalterium vulgatae editionis Latinæ non est illud, quod D. Hieron. translavit, ex versione Græca Septuaginta interpretum, sed illud, quod ipse emendavit, translatum ab antiquo interprete, ex editione S. Luciani Martyris, siquidem D. Hieron. circa Psalterium quater laboravit; translavit, illud ex Hebræo in Latinum, ut patet ex Epistola ejus ad Sophronium. Item convertit ex Græco in Latinum ex pura editione Septuaginta, ut habetur in hexaplis Origenis, ut ipse testatur in Epistola ad Januarium, & Fretellam. Denique bis emendavit antiquam lectionem, quæ translata erat ex Græco communi, & vulgari, ut patet ex præfatione Psalterii ad Paulam, & Escholium.

D. Hieron.

D. Luc. Mart.

Origenes

530.

Quare tamen; si D. Hieronymus translavit Psalterium, tum ex Hebræo, tum ex Græco, cur non Ecclesia hujusmodi translationem, sed vulgatam veterem retinuit? Respondetur tamen quod Psalmi in Ecclesia quotidie ex illa antiqua editione communi usu cavebantur, & plerique ex memoria Psalmos recitabant, & frequenter orando in ore habebant, & valde arduum, ac violentum esset novam translationem inducere; nam ut rectè ait D. Hieronym. præf. in Daniele: Difficile sanè sensu linguam mutare, & canescens jam mundum ad initia retrahere parvulorum. Accedit etiam, quod Hieronymi versio in principio multis displicuit, ut supra dixi num. 522. & pedetentim ex ipso usu, ac tacita Doctorum approbatione, cepit evulgari, ac haberi in pretio; at vero hæc estimatio nunquam sensum fuit in Psalmis, nunquam ex translatione Hieronymi ceperunt cani, ac in sacris usurpati, ac introduci, sed semper in illa antiqua translatione persistit; sicut sub Urba-